

tanulságai? „A verebekkel való együttélés az életvitel megközelítően abszolút profizmusát jelenti, olyan magánjellegű szolgálati szabályzatot, amelyet általam »civilnek« nevezett emberek alighanem meg sem érthetnek, hogy egyetlen ajtót nem csukhatok be teljes odafigyelés nélkül a lakásban, egyetlen lépést sem tehetek, ha a madarak szabadon vannak — hogy ne veszélyeztessék közvetlen, velünk a legszorosabb kapcsolatot tartó lényüket, épségüket, sőt sokszor az íróasztalomnál ülve is egyszerűen kell a munkámra figyelni és arra, hogy a lábomat hogyan mozdítom, mert ott ül épp kissé fölemelt talpam alatt a madár, leglényegesebb barátaim egyike, és hogy úgy mondjam, egyetlen nyelkenéssel vége — és lelkiileg, emberileg nekem is »végem«, ha nem vigyázok” — mondja egy nyilatkozatában.

A versek — a költő által többször is hangoztatott „verseskötet-írás” követelményeinek megfelelően — őt, egymással szorosan összefüggő, egymást „továbbíró” ciklusba illeszkednek. A helyszínmegjelölés (*Egy igazi verébszoba* — első ciklus) után megismerkedhetünk a *szereplőkkel* (mackók „minden mennyiségben”, koalák, verebek, Kaktuszka stb., no és, persze — aki mindezt „írja”), mindenféle „epizód történetekkel”, sőt még az évszak is betájolt (*Medvetavas és medvenyár*), hogy aztán minden a végén „lekerekedjen”: „A vers, tudjátok: lekerekedés! / (S ez a *lekereke*... roppant tetszik / A kismackóknak; játszanak, és / Így kikerekedik majd valami egész / Abból, ami félbemaradt itt.)”

Majd mindegyik versnek megvan a narrációs magja, tehát nem a tömény metaforikusság, hanem a némileg oldottabb versbeszéd (esetenként a redundáns elemek túltengése), a kötött szótagszámú sorok, az erős ritmizáltság, a sorvégek következetes rímeltetése jellemzi őket.

Végezetül elmondhatjuk, hogy Tandori gyermekversei (és „más” — versei) a költői szimultaneitás egy sajátos módját példázzák, a fáziseltolódás kísértése nélkül. Költészetének mindkét régióját uralja az intellektuális játék, hovatovább világlátását, tárgyválasztását is ez határozza meg döntően. Egy kissé szabadabban, metaforikusabban fogalmazva: a Tandori-„lények” a költészet feje búbjág tornázzák fel magukat, de sohasem olyan magasra, hogy a gyerekek ne érnék el őket.

P. NAGY István

KÖZHELY VAGY EREDETISÉG?

Hernádi Miklós: *Közhelyszótár*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985

Tíz év után második, bővített kiadásban jelenik meg a *Közhelyszótár*. 1976-ban élvezetes és hasznos olvasmányként fogadta a közvélemény. A szerzőt is meglepte az első kiadás népszerűsége, ami arra ösztönözte,

hogy szótárát a nyolcvanas évek kedvelt szólamaival és fordulataival egészítse ki. „Megörökítő szereppel” küldi útjára könyvét, legbensőbb vágya mégis az — ha nem is „lebeszélő” szótár ez —, sikerüljön bele-szólni közhelyeink életébe.

„... ma is állom, hogy a közhely nem azért ártalmas, mert közös, hanem azért, mert nem egyéni” — vallja Hernádi. Fontos mondani-valót közvetít ez a mondat a ma emberének, aki a felgyorsult életvitel és a megnövekedett információözön keresztüjében gyakran feladja szellemi önállóságát, és eredeti, egyéni megnyilvánulás helyett enged a közhely irányító, sőt parancsoló erejének. A beszélő így saját magát fosztja meg a választás lehetőségétől, létezése közhelyszerűvé válik. A személyiség elszürkülése, az elidegenedés, a végsőkig normált tudat ennek a folyamatnak a következménye.

A közhely fogalmának megközelítésekor fontos annak a magatartás-formának a vizsgálata, amelyet magunkra öltünk az adott szituációban: elfogadjuk-e a közhely nyújtotta kockázatmentes, kitaposott utat, vagy megpróbálunk magunk feje szerint reagálni. A közhely összetett lelki mechanizmuson alapul; gondolati-érzelmi, sőt társadalmi tünet, fogalmának bogozgatása helyett ezért érdekesebb megfigyelni, kik élnek vele, miért és hogyan. A szótár oldalain jól ismert szituációk és embercsoportok sora elevenedik meg előttünk, az alfabetikus sorrendben következő címszók így egymástól függetlenül is körvonalazzák a közhelyek leegyszerűsített, másodlagos valóságát.

A tipikus élethelyzeteket véve alapul Hernádi az Előszóban gondosan elvégzi a közhelyek csoportosítását. A közhelycímszók közül mégis élesen kiválik az réteg, mely pusztá hangzásával — helyzettől és használótól elvonatkoztatva — bosszantó, banális, együgyű. Ilyennek lehetne elképzelni egy közhelyember monológját: „Valahol el kell kezdeni az embernek. Nekem is csak megszületni volt nehéz, a többi már ment... Belőlem is ember lett, pedig micsoda gyermekkorom volt! Nehézségek mindig voltak és lesznek, az élet már ilyen..., úgy még sose volt, hogy valahogy ne lett volna...”

Közhelyállományunknak tekintélyes részét képezik az ehhez hasonló szólamok, amelyeknél a közhely legmélyebb jellemzője, a konkrét helyzet és a készen alkalmazott kommentár általánosságáa közötti teljes fokú összeférhetlenség.

Egy helyre zsúfolva esetleg groteszkül hatnak az ilyen frázisok, hiszen nincsen olyan ember, aki maradéktalanul megelégedne ezzel a közhelyek hátterét képező leegyszerűsítő, dühítően semmitmondó nyelvi valósággal. De a *Közhelyszótár* éppen ezzel a módszerrel éri el a várt hatást; hogy felháborodjunk, majd elmélyedjünk dagályos, sőt banális nyelvhasználatunk láttán.

Igyekeznünk kell, hogy ilyen közhelycsokrok elhangzásakor ne érezzünk valamiféle véleményazonosságon alapuló elégedettséget, „valódi

egyenlőséget” — ne elégedjünk meg a „köztulajdonú észjárás” termékeivel.

Elgondolkodtató Kemény Gábornak a *Közhelyről — közhelyek nélkül* című tanulmányában tett megállapítása, miszerint: „a beszédszituációtól és a nyelvi kontextustól függően tkp. minden lehet közhely, pontosabban mindenből lehet közhely.” A közhelyek egy részénél ugyanis kétségtelenül szerepet játszik a szubjektív megézés, az egyéni „közhely-érzékenység”. Mert mitévő legyen az a szerény tudású egyén, akit valóban foglalkoztat, hogy „a poszthumusz h-val ejtjük, vagy anélkül?”, illetve az a balesetet átélt gyalogos, akinek „az ijedségen kívül (valóban) semmi baja sem történt”. Vagy ahogyan gyakran mondjuk: „olyan különös vagy ma”, illetve a messzeségre, hogy megszépítő, a fogadta-ásra, hogy fagyos, az értékre, hogy felbecsülhetetlen.

Nincs jogunk, hogy egyes közhelyeket igazságtartalmúnak, igazoltnak vagy netán hasznosnak minősítsünk. Még akkor sem, ha tudjuk, hogy létezik közhely-igazság, s a használót a közhelyhez gyakran öntudatlan beolvadni vágyása, alkalmazkodási kísérlete sodorja, az őt körülvevő valóság „átélhetetlensége” láttán.

Ha mentő körülmény akadna is, a közhely romboló hatását éreztetni a nyelvhasználat terén — ott statikussá merevíti az ember verbális képességeit —, ezen túl pedig a tudat mélyére hat, inadekvát valóság-tükrözésével meggátolja az egyén normális kapcsolatteremtését a világgal.

A könyv szócikkeinek anyagát átszövik a szerző megjegyzései. Mérélegelő racionalizmusával ugyanúgy egyetérthetünk, mint a bosszankodás felhangjaival. Gyakran hajlik át hangja játékosból cinikusba is, pl. hogy a „*kvázi* Bárhol, bármikor, minél sűrűbben, s minél értelmetlenebbül használandó.”

Helyenként, pl. a *Kiürült képek* v. a *Közhelykalendárium hírlapíróknak* c. fejezet olvasásakor már nincs erőnk felháborodni sem, egyszerűen csak mosolyogni tudunk a halomba hordott szentenciák láttán. S talán a szerzőnek ez a célja a közhelyek felvonultatásával: bármilyen módon, de felrázni akar, hisz kimondja — nem nyelvműveléssel, hanem agyműveléssel próbálkozik. Hernádi jól ismeri a közhely működésének mechanizmusát, tudja, hogy nyelvi eredetiséghez csak agymunkával, „közhelyes gondolataink újragondolásával” juthatunk el, s ez szerinte egyben a maximális cél is.

RAJSLI Ilona